

Dinu Lipatti

CINCI LIEDURI

pe versuri de Paul Verlaine
pentru tenor și pian

Dinu Lipatti

Op. 9 - B. 41

Ediție îngrijită de
Camelia Pavlenco

Prefața de
Grigore Bărgăuanu

GRAFOART

CUPRINS

Prefață - Grigore Bărgăuanu	4
Notă asupra ediției - Camelia Pavlenco	7
Pagini manuscrise în facsimil	8
Cinci Lieduri	
Á Une Femme	12
Green	25
Deux Ariettes oubliées	
I. Il pleure dans mon coeur	30
II. Le piano que baise une main frêle	36
Sérénade	42
Lista compozițiilor lui Dinu Lipatti	54

PREFAȚĂ

Dinu Lipatti - O viață închinată muzicii

Dinu Lipatti s-a născut la București, la 19 martie 1917, în acest an tulbure al războiului, sub ocupația germană. Aducător de pace și speranță, copilul va fi înconjurat de o mare afecțiune și atmosfera artistică de lungă tradiție a familiei îi va permite să-și dezvolte de timpuriu aptitudinile sale muzicale excepționale. Părinții, buni muzicieni amatori, tatăl violonist, mama pianistă, decid să-l consacre muzicii. La 8 ani, după primele noțiuni căpătate în familie, micul Dinu este încredințat profesorului Mihail Jora, eminentă personalitate, pentru a începe o serioasă și metodică educație muzicală.

Dinu studiază pianul, solfegiul și armonia. După trei ani, având deja nivelul cerut la Conservatorul din București – „Academia de Muzică și Artă Dramatică”- este admis în clasa renumitei profesoare Florica Musicescu. Continuă lecțiile cu Maestrul Jora, abordând de data aceasta și compoziția. Progresele tânărului elev sunt rapide. Își termină în mod strălucit studiile în 1932, după numai patru ani și, la audiția laureaților Academiei, interpretează *Concertul în mi minor* de Chopin. Dar cariera de concertist a lui Dinu Lipatti va fi inaugurată în anul următor, cu *Concertul în mi bemol major* de Liszt, acompaniat de orchestra Filarmonică din București, sub bagheta lui Alfred Alessandrescu.

În același an, 1933, tânărul de 16 ani participă la Concursul internațional de pian de la Viena și obține Premiul II. Cu această ocazie, Alfred Cortot, membru în juriu, a remarcat cu entuziasm talentul pianistului român, considerând că ar fi meritat „de departe” Premiul I, și i-a propus să vină în Franța pentru a-și perfecționa studiile. În același timp, Lipatti se manifestă și în calitate de compozitor, obținând trei recompense succesive la *Concursul de compoziție George Enescu*: Mențiunea I cu *Sonata pentru pian solo* (1932), Premiul II cu *Sonatina pentru vioară și pian* (1933) și Premiul I pentru suita simfonică *Șătrarii* (1934). Această ultimă distincție consacră artistul și în acest domeniu care îi este foarte drag și care a constituit o permanentă preocupare pe tot parcursul vieții sale.

Anul 1934 reprezintă începutul unei noi etape în viața lui Lipatti: studiile sale la Paris. Pleacă împreună cu mama și cu fratele său mai mic. La Școala Normală de Muzică este întâmpinat de Cortot și de asistenta sa Yvonne Lefébure, apoi se înscrie la clasa de compoziție a lui Paul Dukas. Primii săi profesori parizieni își dau seama de la început că au de-a face nu cu un elev, ci cu un artist deja format, căruia trebuie să-i pună în valoare toate calitățile. Elogiile excepționale pe care le primea adolescentul Lipatti reprezentau, însă, în același timp, un elogiu adus pedagogiei muzicale românești, după ce, pe plan componistic și interpretativ, România se remarcase deja cu artiști de prestigiu, în frunte cu George Enescu. Fără a diminua importanța influențelor profunde căpătate de el în contactul cu marile personalități artistice franceze și occidentale, în general, putem afirma că baza meșteșugului său, atât pianistic, cât și componistic, era rezultatul școlii românești. O abundentă corespondență cu profesorii din țară ne permite să urmărim evoluția artistică a acestui talent ieșit din comun, precum și ambianța artistică atât de bogată a epocii. Dar profesorul francez care va avea cea mai mare influență asupra lui Lipatti va fi Nadia Boulanger. După dispariția lui Dukas, ea va fi cea care va declanșa tot potențialul său afectiv și artistic, care îl va plasa rapid printre cei mai mari artiști ai vremii.

În această perioadă de studiu, Lipatti lucrează cu entuziasm și modestie. Tușeul său dobândește mai multă „culoare”, după propria sa expresie; Cortot îl prezintă ca pe un al doilea Horowitz; dă concerte în Franța și în Elveția cu mare succes și realizează primele sale înregistrări la Școala Normală de Muzică. Repertoriul său se îmbogățește și se diversifică. Este preocupat, de asemenea, de dirijatul de orchestră, urmând cursurile lui Diran Alexanian și ale lui Charles Münch. În domeniul creației muzicale, compoziții ca bine cunoscutul *Concertino în stil clasic* sau *Simfonia concertantă pentru două pianuri și orchestră de coarde* nu mai sunt lucrări „de școală”, chiar dacă autorul își caută încă mijloacele de expresie și este influențat fie de profesorii săi, fie de muzica contemporană (în special Stravinsky). Adesea, Lipatti este invitat în cercurile muzicale particulare și urmărește de aproape viața artistică pariziană. O serie de cronici muzicale semnate de el și publicate în ziarul *Libertatea* din București, în 1938-39, relevă un remarcabil spirit de observație, o reală maturitate și probitatea care îi caracterizează toate activitățile.

În 1939, după cinci ani petrecuți la Paris, Lipatti se întoarce în România. Obținuse Licența de concert și, la sfârșitul studiilor de perfecționare, profesorii săi îi deveniseră colegi și distinși prieteni. În țară, artistul român începe să se afirme cu pregnanță în viața muzicală. Participă la câteva turnee cu

Filarmonica din București și o prestigioasă colaborare artistică îl apropie mai mult de nașul său George Enescu. Tânărul discipol ascultă cu fervoare sfaturile maestrului, îi studiază operele și îl acompaniază în recitalurile de muzică de cameră. Compozițiile de maturitate ale lui Lipatti se remarcă tot mai mult : printre altele, originalul *Concert pentru pian și orgă*, *Fantezia pentru pian*, *Sonatina pentru mâna stângă* sau *Dansurile românești pentru două pian* sunt mult apreciate. Ocolind influențele enesciene, Lipatti caută să-și contureze un stil propriu, o sinteză între inspirația autohtonă și procedeele contemporane.

Dar pianistul depășește repede în anvergură compozitorul. Discul ne restituie unele prețioase imagini sonore din această perioadă, care precedă ultima sa plecare în străinătate: câteva pagini de J. S. Bach, Scarlatti, Chopin, Liszt, Brahms etc., sonatele a doua și a treia pentru pian și vioară de Enescu, interpretate alături de autor și propriul său *Concertino*.

La începutul lunii septembrie 1943, Dinu Lipatti, împreună cu logodnica sa pianista Madeleine Cantacuzino, pleacă în ultimul său pelerinaj. Un mare turneu, trecând prin Viena, Stockholm, Helsinki, Göteborg, Malmö, Zürich, Geneva și Berna trebuia să-i readucă la București la jumătatea lui octombrie. În ciuda nenumăratelor peripeții cauzate de război, planul se realizează întocmai, în afara ultimului punct ; destinul stabilise o altă traiectorie...

În octombrie 1943, tânărul cuplu decide să se stabilească la Geneva. Dificultățile nu lipsesc, dar primirea este extrem de călduroasă. Un grup de prieteni sinceri și familiile lor îi înconjoară cu simpatie și admirație, ajutându-i în momentele grele : Ernest Ansermet, Frank Martin, Igor Markevitch, Nikita Magaloff, Hugues Cuenod, Paul Sacher, la care se adaugă alți numeroși artiști elvețieni sau străini.

Puțin timp după primele concerte la Geneva, Henri Gagnebin, directorul Conservatorului, îi propune tânărului pianist un post de profesor. Timp de cinci ani Lipatti va lucra cu entuziasm în cadrul cursului superior și de virtuozitate. La început mai rezervat, fără a dori să „impună”, ci mai curând să „propună”, el devine repede un idol pentru elevii săi.

Dar în momentul în care situația sa devine mai sigură, când renumele de pianist și profesor este din ce în ce mai evident, semnele unei misterioase maladii încep să apară în mod îngrijorător : febră, ganglioni dureroși, oboseală... Tânărul pianist începe să anuleze unele concerte, este obligat, uneori săptămâni întregi, să nu iasă din casă, sau să facă pauze prelungite, de odihnă, la munte. În momentele de răgaz, el reia cu mult curaj turneele, în ciuda interdicțiilor medicale, și cântă cu entuziasm în cele mai mici orașe, unde este întâmpinat cu nespūsă afecțiune. Este solicitat din ce în ce mai mult în Europa, ca și în Statele Unite, în America de sud, în Australia... Dar nu va putea pleca niciodată din Europa.

La Londra, Lipatti este solicitat de casa de discuri Columbia; începe o serie de înregistrări și se împrietenește cu Walter Legge, directorul artistic. În aceeași perioadă, un turneu în Olanda este încununat de un mare succes. Olandezii îi propun să se stabilească definitiv la ei și îi trimit un vagon special amenajat pentru voiaj! Urmează alte remarcabile reușite în Elveția și în Franța. Cronicile muzicale elogioase abundă. Jurnalistul francez Pierre Guiton, de pildă, își întitulează cronică sa despre Lipatti: „Am ascultat pe Frederic Chopin interpretându-și *Sonata în si minor*”!

La Geneva, un grup de prieteni îi oferă un superb pian de concert Steinway. La numele amicilor și colaboratorilor deja citați ar trebui să adăugăm o listă enormă : Clara Haskil, de care îl leagă o mișcătoare prietenie artistică și o lungă corespondență începută în timpul studiilor în Franța, Edwin Fischer, Wilhelm Backhaus, Antonio Janigro, Herbert von Karajan, Paul Hindemith, Charles Münch, Yehudi Menuhin, Arthur Schnabel, Walter Gieseking, André Marescotti... fără a uita pe mult adorata sa profesoară Nadia Boulanger, sau pe doctorul Henri Dubois-Ferrière, inițiatorul fundației create în 1970 pentru lupta contra maladiilor de sânge, care poartă numele său asociat cu cel al lui Lipatti...

Cum sănătatea sa devine din ce în ce mai precară, la Conservator i se sugerează colaborarea unui asistent – Louis Hiltbrand, un tânăr coleg, admirabil profesor. Lipatti îl acceptă cu toată bunăvoința. Ulterior, în 1949, Lipatti decide să renunțe la propria sa activitate didactică. Buletinul Conservatorului anunță cu un infinit regret demisia „acestui eminent profesor și artist, unul dintre cei mai mari din epoca noastră”.

Activitatea de concert, însă, nu se oprește. Și nimeni, în afară de soția sa sau de prietenii foarte apropiați, nu-și dă seama exact de amploarea tragediei care se desfășoară în fața ascultătorilor, uimiți de perfecțiunea artistică și prezența umană a lui Lipatti.

Între crize, transfuzii și tratamentul atât de obositor cu raze X, el lucrează și își modifică tehnica în funcție de dificultățile provocate de inflamarea ganglionilor. Brațul stâng devine mai gros și fiecare

mișcare dureroasă. Acum, Dinu Lipatti își cunoaște maladia: limfgranulomatoză malignă (boala lui Hodgkin) și de asemenea șansele minime de vindecare, dar nu se descurajează. Își păstrează chiar umorul și își încurajează mult familia din țară. Dacă nu are posibilitatea de a cânta, compune, chiar în pat. După *Melodiile* pe texte de poeți francezi și *Dansurile românești* transcrise pentru pian și orchestră, termină *Aubade pentru suflători*, ultima sa compoziție.

În acest moment, repertoriul permanent al lui Dinu Lipatti conținea șaisprezece concerte - de la Bach la Bartók - și șase programe diferite de recital. În realitate, repertoriul său era mult mai mare. Lipatti ajunsese la o uimitoare cunoaștere a literaturii pianului, dar idealul său de perfecțiune era atât de înalt, încât numai o mică parte era considerată asimilată... Dacă ar fi cedat facilității, atât de obișnuită în epoca noastră, ar fi putut prezenta în orice moment integrala preludiilor și fugilor de Bach, a mazurcilor și studiilor de Chopin sau de Debussy și chiar a sonatelor de Beethoven etc., pe care le putea, de asemenea, transpune instantaneu în orice tonalitate, după mărturiile elevilor săi!

Anul 1950 îl găsește epuizat, dar relativ restabilit, după câteva luni de tratament și un lung sejur la munte, la Montana, în Elveția. Revine, în fine, la Geneva și poate să cânte din nou la Victoria Hall *Concertul* de Schumann, cu Ansermet și orchestra Suisse Romande. Entuziasmul publicului și al presei este indescriptibil, la Geneva, la Zürich (*Concertul în mi minor* de Chopin), la Berna (recital) etc.

Vara acestui an aduce o mare speranță: cortizonul fusese descoperit și Lipatti își regăsește în mod miraculos forțele. Prevenit de doctorul Dubois-Ferrière, Walter Legge sosește în grabă la Geneva, cu autocarul casei de discuri Columbia și mai mulți tehnicieni, pentru a realiza înregistrările amânate de nenumărate ori. De la 2 la 12 iulie Lipatti imprimă pe disc cea mai mare parte a testamentului său artistic: Bach, Mozart, Chopin, cu un extraordinar entuziasm și o forță incredibilă. Era atât de bucuros! Și ce efort! Ar trebui să cităm impresionantele amintiri ale lui Walter Legge...

Printre piesele înregistrate în acest moment, cea mai emoționantă rămâne coralul *Jesus bleibet meine Freude* de J.S.Bach, bisul său preferat, care i-a marcat existența, urmându-l peste tot, ca un patetic leitmotiv. Se știe de câte ori pianistul a încercat să-l înregistreze, înainte de a consimți publicarea ultimei versiuni.

În mijlocul micului parc de la Chêne-Bourg, la marginea Genevei, într-o vilă oferită de prieteni, pe locul actualului cartier *Parc Dinu Lipatti*, Dinu își continuă activitatea, cuminte și concentrat, în vederea noilor angajamente, deși aparenta sa vitalitate începe să scadă.

La 23 august interpretează la Lucerna *Concertul în Do major KV 467* de Mozart, cu Karajan și orchestra Festivalului. Apoi a urmat ultimul recital, cel legendar, de la Besançon.

În după-amiaza zilei de 16 septembrie, Lipatti, doborât de un nou acces de febră, nu crede că va putea cânta. În cele din urmă, susținut de doctorul său, el decide să facă un mare efort. Recitalul, susținut în întregime, va fi ca un sacrificiu pe altarul artei. „Nu vă serviți de muzică, serviți-o!” Marele artist servea muzica pentru ultima oară. Două luni mai târziu, la 2 decembrie 1950, Lipatti ne părăsea pentru totdeauna...

*

Personalitatea lui Dinu Lipatti se plasează, în cultura românească și în afara frontierelor țării, pe aceeași orbită cu Enescu, Brâncuși, Eliade... Peste tot în lume, chiar pe continentele unde nu a putut să ajungă în scurta sa existență, artistul român a fost considerat ca unul dintre cei mai mari interpreți ai primei jumătăți a secolului XX. După moartea sa, survenită în momentul descoperirii discului „microsilon”, renumele său, vehiculat de transpunerea înregistrărilor sale pe discuri cu 33 sau 45 de ture/minut, a crescut în continuu – fapt rar! Și, începând din ultimul deceniu al secolului, totalitatea înregistrărilor lui Lipatti a fost reluată în sistemul „compact disc digital audio”.

Renumele lui Dinu Lipatti se datorează calităților sale artistice și umane cu totul excepționale, puse însă în valoare de o muncă asiduă, metodică și profundă. *Pianistul* avea o genială viziune profetică a evoluției tehnicii pianistice și a artei interpretative. Principiile sale, enunțate succint în corespondență, în interviuri sau în cursul de interpretare la Conservatorul din Geneva, sunt astăzi de o emoționantă actualitate. *Compozitorul* apare, evident, ca un continuator al stilului enescian, valorificând ingenios folclorul românesc, cu puternice și înnoitoare aspecte de modernitate.

Amintirea atât de luminoasă, legendară, a prezenței lui Dinu Lipatti pe firmamentul artei muzicale românești și universale rămâne astăzi nespus de vie și durabilă.

Grigore Bărgăuanu

Notă asupra ediției

Dinu Lipatti, unul dintre vârfurile interpretative pianistice ale epocii moderne, și-a datorat ascensiunea pregătirii muzicale complexe, studiind compoziția cu Mihail Jora, Paul Dukas și Nadia Boulanger. Stilul său aparte reunește elemente folclorice românești, ecouri post-impresioniste, neoclasice și neobaroce europene într-un aliaj modern, perfect sincron cu traiectoriile contemporanilor săi, într-o paradigmă sensibilă, senină și inconfundabilă.

Cele *Cinci lieduri pe versurile lui Paul Verlaine* op. 9 fac parte din tezaurul extrem de bogat al liedurilor românești pe versuri franceze, mărturie a „celei mai frumoase colonizări culturale în absența cuceritorului”, care i s-a întâmplat României (după o idee a lui Neagu Djuvara).

A une femme este un strigăt tandru și tenace al dăruirii prin jertfa artei spre dragostea totală, lansat de vocea suverană peste o textură imperturbabilă de mișcare ternară a pianului, înșurubată bachian spre infinit. O ierarhie a climaxurilor vocale cere a detașa net pe cel care are sprijinul puternic concertant al pianului (măsurile 61-69, aflate în perimetrul secțiunii de aur).

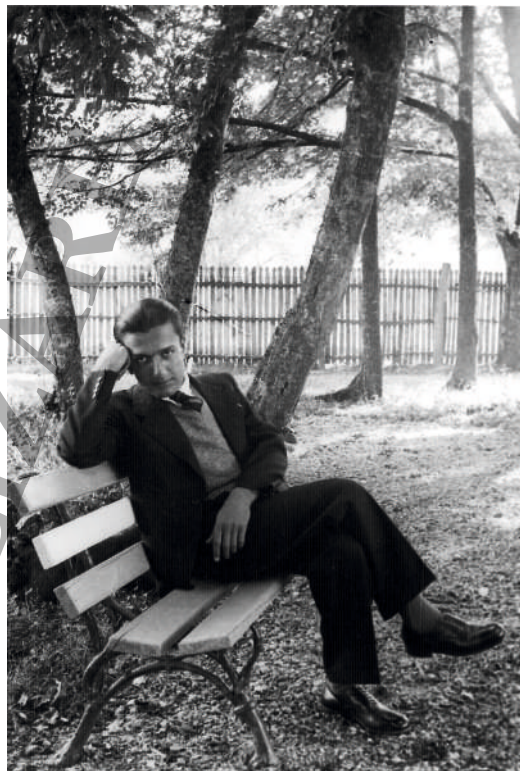
Green e o pagină bucolică, precum titlul (în engleză!) anunță, cu o voită naivitate a cantilenei vocale, susținută săltareț de bunăvoința pianistică, care nu se sfiește să adauge însă disonanțe moderne, fin plasate pentru îmbogățirea coloristică a *verdelui* enunțat.

Cele două *Ariettes oubliées* propun un tandem drag muzicii românești – Doina/Joc, aici prima lentă, tensionată (*Il pleure dans mon coeur*) și a doua, o îmbinare de dans binar și ternar (*Le piano que baise une main frêle*).

Câmpul sonor al primului lied interferează perfect cu cel enescian de matrice folclorică din *Doina* pentru bariton, violă și violoncel, din *Vocile stepei* și *Carillon nocturne* din Suita a III pentru pian sau din *Sonata pentru vioară și pian cu caracter popular românesc*. Paul Verlaine trebuie să fie fericit pentru că melancolia ploii din natură și din suflet se traduce la Dinu Lipatti prin *Dor* românesc. *Le piano que baise une main frêle* propune o alternanță de burlesc binar și eleganță ternară de siciliană.

Sérénade încheie alert succesiunea aproape ciclică a liedurilor pe versurile lui Paul Verlaine, împrumutând atmosfera ludică al liedului anterior, agitația din *A une femme*, lumina din *Green*, depășindu-le însă pe toate în multitudinea de sintagme strălucitoare, percutante la pian, evadate din cânt spre șoaptă la voce, prin îndrăzneala salturilor, versatilitatea traiectoriilor și a culorilor. Numai comparația iubitei când cu un înger, când cu o literată ghilotinată la revoluție (*Gouge a mea!*) poate să ofere niște coordonate sentimentale, între care trebuie să jongleze configurațiile sonore lipattiene, antrenând interpreții la dezlănțuirea unui adevărat caleidoscop de vibrații palpabil și viu.

Camelia Pavlenco
30 august 2016

à Hugues Curiel

Cinq Chansons

sur des vers de Paul Verlaine

pour voix de ténor et piano

Op. 9

Dinu Lipatti

- 1947 -

À une femme

Agitato

Tenore

Agitato

Piano *mf*

mf

A vous ces vers de par la grâce con-so-lante de vos grands yeux

où rit et pleu- - - - re

un rê- - ve doux